

УДК 332.3:364.122.5

DOI: 10.35432/tisb312024306581

Юрій Ямкової

*аспірант кафедри публічного управління та регіоналістики
Навчально-наукового інституту публічної служби та управління
Національного університету «Одеська політехніка»
<https://orcid.org/0009-0000-1477-5286>
e-mail: yamkovoy74@gmail.com*

АГЛОМЕРАЦІЯ ЯК СПЕЦІАЛЬНИЙ АДМІНІСТРАТИВНИЙ РЕЖИМ В ОРГАНІЗАЦІЇ ВРЯДУВАННЯ

Мета статті полягає в поглибленні теоретико-методичних засад та розробці практичних рекомендацій щодо особливостей становлення та функціонування агломерацій, як спеціального адміністративного режиму та шляхів вирішення проблем, що виникають при організації такого врядування.

В рамках даного дослідження розкрито сутність та значення агломерацій, які в умовах економічної глобалізації прийшли на зміну центральній формі розселення. Розкрито поняття спеціальний адміністративний режим врядування, висвітлено основні характеристики та принципи розвитку агломерацій, встановлено чинники їх формування та розвитку, запропоновано критерії виділення агломерацій, висвітлено особливості становлення і розвитку різних типів агломерацій в Україні. Визначено недоліки, що впливають на розвиток агломерацій.

Встановлено фактори конкурентоспроможності агломерацій та агломераційний ефект, який являє собою екологічні, економічні та соціальні вигоди. Визначено, що відсутність інституційної інфраструктури агломерації є одним із чинників, що стримує розвиток такого адміністративного режиму. Запропоновано напрями інституційної підтримки агломерації.

Досліджено особливості закордонного розвитку агломерацій та їх ефект для країн та регіонів, де такі агломерації розвиваються. Передбачено напрями запровадження агломерацій в Україні та використання для цього досвіду країн світу.

Ключові слова: спеціальний адміністративний режим, агломерація, територіальна громада, економічний розвиток, глобалізація, екологічні вигоди, економічні вигоди, соціальні вигоди, інституційна підтримка.

Yurii Yamkovoi

*PhD-student of the Department of Public Administration and Regionalism
ESI of Public Service and Management Odesa Polytechnic National University
<https://orcid.org/0009-0000-1477-5286>
e-mail: yamkovoy74@gmail.com*

AGGLOMERATION AS A SPECIAL ADMINISTRATIVE REGIME IN GOVERNMENT ORGANIZATION

The purpose of the article is to deepen the theoretical and methodological foundations and develop practical recommendations regarding the peculiarities of the formation and functioning of

agglomerations, as a special administrative regime and ways of solving problems arising from the organization of such governance.

Within the framework of this study, the essence and significance of agglomerations, which in the conditions of economic globalization have replaced the central form of settlement, have been revealed. The main characteristics and principles of the development of agglomerations are highlighted, the factors of their formation and development are established, the criteria for the selection of agglomerations are proposed, the peculiarities of the formation and development of various types of agglomerations in Ukraine are highlighted. Deficiencies affecting the development of agglomerations have been identified.

The factors of competitiveness of agglomerations and the agglomeration effect, which represents environmental, economic and social benefits, have been established. It was determined that the lack of an agglomeration's institutional infrastructure is one of the factors restraining the development of such an administrative regime. Directions of institutional support of the agglomeration are proposed.

Peculiarities of overseas development of agglomerations and their effect on countries and regions where such agglomerations are developing are studied. Directions for the introduction of agglomerations in Ukraine and the use of the experience of the countries of the world for this purpose are foreseen.

Key words: special administrative regime, agglomeration, local community, globalization, environmental benefits, economic benefits, social benefits, institutional support.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Управління агломераціями наразі є одним з найбільш дискусійним і невирішеним питанням в Україні. Це детермінується тим, що загалом з агломераціями пов'язані важливі наукові та практичні питання. Українськими вченими визначено закономірності формування та функціонування агломерацій та їх вплив на регіональний економічний розвиток. Однак існує потреба в подальших дослідженнях розвитку агломерацій – тобто, з врахуванням їх існування і функціонування в контексті організаційних, економічних, екологічних та правових характеристик. Стара епоха індустріальної агломерації давно вже відходить у минуле і на зміну їй приходить нова епоха постіндустріальної агломерації. У нових умовах трансформації економічної системи, децентралізації управління та загострення проблем раціонального використання і відтворення соціальних, екологічних та економічних ресурсів, зростання рівня логістики підвищує значення місцевої автономії. Державні органи влади повинні знайти нові підходи до забезпечення сталого розвитку агломерацій та удосконалити існуючі підходи. Стратегічне управління розвитком та функціонуванням агломерацій потребує посилення їх інвестиційної привабливості, раціонального та якісного розподілу ресурсів та підвищення рівня безпеки [7].

Реформування інститутів місцевого самоврядування та розвиток ринкових відносин вимагають нового підходу до управління розвитком агломерацій, орієнтованого на поточні та майбутні потреби населення, довкілля та бізнесу. Необхідно усунути диспропорції регіонального розвитку, подолати обмеженість місцевих ресурсів, покращити якість довкілля, реалізувати інфраструктурні проекти та забезпечити зайнятість населення [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Над визначенням сутності та особливостями становлення та функціонування агломерацій, спеціального адміністративного режиму, а також ключовими проблемами, що виникають при організації такого врядування

розглядалися в публікаціях вітчизняних авторів, серед яких О. Їжак, О. В. Бойко-Бойчук, С. В. Богачов, М. І. Мельник, А. Т. Назарко, М.О. Баймуратов, О. Л. Дронова, Я. С. Лис, І. І. Бодрова, А. О. Пелехатий і Х. О. Патицька, С.Є Саханенко, А.С. Крупник, І.С. Парасюк, Р.В.Корчовий, В.М. Шкабаро та інші.

Серед зарубіжних дослідників дану наукову проблематику розглядали Д.Хендерсон (J. Vernon Henderson), Б. Рено (Bertrand Renaud), Б. Катс (Bruce Katz), Л. Лінн (Laurence E Lynn, Jr.), К. Пейн (Kathy Pain) та інші.

Проте наявні сьогодні наукові праці потребують проведення більш глибоких досліджень. Це пов'язано з необхідністю аналізу складних системних організації агломерацій з соціально-економічної точки зору. Такі структури є об'єктами інвестування, розташовані в межах міських територій і їх розвиток має здійснюватися відповідно до принципів, цілей та обмежень національної інноваційної та соціальної політики країни та регіонів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в поглибленні теоретико-методичних засад та розробці практичних рекомендацій щодо особливостей агломерацій, як спеціального адміністративного режиму та шляхів вирішення проблем, що виникають при організації такого врядування.

Відповідно до мети роботи необхідно вирішувати наступні завдання:

визначити роль агломерацій в територіально-розселенській системі України;

проаналізувати законодавчі норми та державну політику щодо агломерацій;

визначити, у т.ч. на основі зарубіжного досвіду, сутність та значення агломерацій як об'єкту управління;

запропонувати варіанти управління агломераціями як територій спеціального адміністративного режиму.

дослідити особливості закордонного розвитку агломерацій та їх ефект для країн та регіонів, де такі агломерації розвиваються.

Методи дослідження.

У роботі окрім загальнонаукових використовувалися:

– метод системно-функціонального та структурно-функціонального аналізу, що дозволяє дослідити складові системи врядування на рівні агломераційного міста;

– метод ситуаційного аналізу політики, що передбачав опис управлінської ситуації на рівні конкретних агломерацій, визначення динаміки основних її параметрів, прогнозування перспектив їх розвитку;

– методи документального аналізу, що надав змогу проаналізувати особливості нормативно-правових актів України щодо державної регіональної політики та розвитку місцевого самоврядування.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Як об'єкт управління міські агломерації є складними динамічними системами, що самоорганізуються, концентрують значні обсяги ресурсів, серйозно впливають на розвиток регіонів та економіки країни в цілому, а тому потребують розробки особливих підходів до вирішення проблем управління їх функціонуванням та розвитком, що підкреслює актуальність та визначає мету дослідження.

Термін «агломерація» походить від лат. *agglomerare* – «приєднувати», «додавати», і вперше був використаний шотландським професором П. Геддесом у 1903 році для позначення форми зближення міст під впливом одного міста-центру [17].

У свою чергу дослідниця Н. Рохова зазначає, що термін «агломерація» стосовно до розселення був введений французьким географом М. Руже, який вважав, що агломерація

виникає тоді, коли концентрація міських видів діяльності виходить за межі адміністративних кордонів, поширюючись на сусідні населені пункти [13].

Класичним для європейської урбаністики є визначення П'єра Мерлена і Франсуази Шое: «Агломерація – це система, що включає в себе місто і його пригороди» [18].

Варто звернути увагу також на визначення, запропоноване дослідницею Шкабаро В. [20, с.25], яка визначає міські агломерації як цілісні територіальні соціально-економічні утворення, в яких поселення поєднані інтенсивними економічними, трудовими та соціально-культурними зв'язками; вони є не тільки розвинутою формою розселення, але й територіальної організації виробництва.

На думку науковців О.Л. Дронової та Я.С. Лис міська агломерація в Україні на сьогодні є формою територіальної організації міського розселення, що об'єктивно існує у географічному просторі. Немає сумніву, що навколо великих міст, таких як Київ, Донецьк, Харків, Одеса, Львів та інші вже давно сформувалися великі урбанізаційні зони, що мають значний вплив на навколишню територію, змінюючи її економічну структуру та соціальні аспекти життя людей. Однак, на відміну від багатьох розвинених країн світу, міські агломерації в Україні не мають правового статусу і не виділяються офіційною статистикою, а залишаються лише у полі дослідження економічної географії, регіональної економіки та містобудування [2,с.48].

Словник суспільної географії дає таке визначення- «Агломерація (від лат. agglomerо – скупчення, нагромадження, накопичення) – це концентрація населених пунктів (переважно міст) на певній території, згрупованих за певними характеристиками, такими як промисловість, ремесла, рекреація або культура» [15].

Тим не менш, самі агломерації складаються з кількох, а в деяких випадках і з десятків населених пунктів, а точніше муніципалітетів, які мають місцеву автономію і можуть обирати власні органи влади, такі як мери та ради. Отже, для всієї території агломеративного міста, часто пов'язаної десятками різних зв'язків, рішення у сферах транспорту, каналізації, публічного простору. Рішення у сфері публічного простору міста можуть мати значний вплив на сусідні міста на території агломерації, як рішення однієї інституції в одному місті можуть мати значний вплив на сусідні міста на території агломерації. У таких ситуаціях необхідні механізми, які дозволять координувати рішення в певних сферах, об'єднувати бюджети та впроваджувати спільні стратегії розвитку і просторові плани для всього регіону [9].

Стратегічною метою агломерацій (об'єднань) є синхронізація розвитку міст та прилеглих населених пунктів, а також створення та використання єдиної системи регіонального планування, економічного розвитку, культури і туризму, громадського транспорту, громадського порядку та систем муніципальної інфраструктури (водопостачання, каналізації, утилізації відходів) в межах агломерації [10].

Загалом, резюмуючи, можливо констатувати, що агломерації – продукт урбанізації країни, що виникає і розвивається завдяки певній спеціалізації території, її втягування в єдиний транспортний та виробничий простір. Агломерації не можна створити нормативним актом, вони, або є, або ще не склались. Там, де агломерації утворилися, з'являється природна потреба у співпраці її суб'єктів між собою. Співпраця стосується передусім планування території, поведіння з твердими побутовими відходами, громадського транспорту та використання спільної інфраструктури.

Європейській та світовий досвід створення та функціонування агломерацій, якій фактично сформованого починаючи з XVIII сторіччя, дуже багатий та різноплановий.

Ба більше, необхідно наголосити на тому, в європейських країнах не існує єдиних

правил, за якими формується система управління регіонами, що складаються з адміністративних одиниць одного рівня, відомих як агломерації або метрополії. Зі світового досвіду, агломерації дають поштовх економічному розвитку регіону. Вони присутні в більшості розвинених країн, включаючи США, Канаду та багато європейських країн. У Франції, наприклад, практично навколо всіх великих міст сформувалися мегаполіси або агломерації [1].

Головною особливістю ефективних агломерацій є активна співпраця в таких ключових сферах, як територіальне планування, дорожні та транспортні мережі.

Крім того, слід зазначити, що у світовій практиці агломерація майже ніколи не становить єдину територіальну громаду. Найчастіше, юридичні відносини між громадами в США, Канаді, Франції тощо) регулюються окремим договором чи окремими угодами у кожній окремій сфері партнерства. Наприклад: Угода про спільне будівництво громадами А, В, С сміттєпереробного заводу та його наступну експлуатацію (включаючи розподіл вигод та ризиків). Угода про єдині принципи формування маршрутної мережі та тарифів на громадський транспорт у межах агломерації тощо. У той же час, у випадку створення агломерації, уряди агломерацій можуть наділятися певними повноваженнями та бюджетом, що фактично делегуються суб'єктами, що її створили й при цьому можуть створюватися органи з чітко визначеними повноваженнями та навіть можливістю формувати бюджет. Поширена також практика створення спільних комунальних підприємств, які обслуговують кілька громад [14].

Спільною рисою європейських агломерацій є те, що міжмуніципальне співробітництво здійснюється через координаційний орган – Раду агломерацій. Слід зазначити, що така форма співробітництва існує майже в усіх країнах-членах ЄС і безпосередньо впливає зі змісту Хартії місцевого самоврядування [1].

На наш погляд, є цікавим і продуктивним з праксеологічних позицій розгляд досвіду правового регулювання агломерацій у Франції, який є одним з найбагатших і найрізноманітніших. Як правило, більшість муніципалітетів є членами різних міжмуніципальних асоціацій та агломерацій. Наразі у Франції існує 2 700 міжмуніципальних асоціацій, членами яких є понад 95% муніципалітетів. Ці асоціації мають право збирати податки, розробляти стратегії та утилізувати відходи. Наразі ці надмуніципальні органи створюються шляхом непрямих виборів через муніципальні ради. На кожних муніципальних виборах мешканці обирають ці міжмуніципальні органи напряму, що значно посилить їхню легітимність.

Фактично у Франції зараз створюється новий рівень адміністративно-територіального устрою – федерація комун з власними юрисдикційними територіями, власними представницькими та виконавчими органами і власними бюджетами [1].

З 2014 року Франція запровадила різні статуси для столичних федерацій. Ці статуси надаються парламентом, який не завжди погоджується надавати такі статуси. Париж, Ліон і Марсель отримали окремий статус міських агломерацій, а не окремих міст.

В інших європейських країнах ситуація дещо інша. В них в межах агломерації співпраця відбувається переважно на добровільних засадах. Це пояснюється тим, що муніципалітети, розташовані в агломераціях, зацікавлені у розвитку та вирішенні проблем своїх мешканців шляхом проведення скоординованої політики [1].

Іншим прикладом є земельний закон німецької землі Баварія. Цей закон встановлює підстави для співробітництва, в тому числі обов'язкові, процедури створення об'єднань, загальні правила їх діяльності, процедури нагляду та припинення їх діяльності в рамках

функціонування агломерацій [1].

Відповідно до даних дослідження ОЕСР, доповіді Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи [21], а також доповіді Європейському комітету з питань демократії та врядування (CDDG) на «Семінарі з питань демократичного врядування на метрополійних територіях» (CDDG-Bu(2018) [22], де для кожної моделі наводилися приклади з країн Європи:

а. Неформальні механізми співробітництва на основі місцевих угод між муніципалітетами-учасниками та іншими місцевими партнерами. Ці механізми досить легко впровадити та скасувати. Дослідженням ОЕСР встановлено, що ця модель є найпоширенішою (у 52% випадків); прикладом є Метрополійна територія Амстердама.

б. Міжмуніципальний орган/інституція або комісія чи комісії, створені, щоб управляти міжмуніципальною співпрацею та виробленням рішень в межах одного чи декількох повноважень. У рамках цих механізмів такі повноваження, зазвичай, охоплюють економічний розвиток, просторове планування, транспорт та управління системою поводження з відходами. Як правило, утворюється спільний орган для управління співпрацею та ухвалення рішень. Дослідженням ОЕСР встановлено, що такий механізм діє у 24% випадків. Прикладами цього є всі міські агломерації у Франції.

с. Надмуніципальний орган, створений як додатковий рівень урядування над наявними муніципалітетами. Така модель може передбачати голову та асамблею, вибраних шляхом прямих виборів, або ж невиборний метрополійний рівень, встановлений національним законодавством. Співпраця підкріплюється законодавчо визначеним розмежуванням функцій і повноважень між метрополійним органом і органами нижчого (муніципального) рівня. Ця модель була виявлена ОЕСР у 16% випадків. Прикладами є регіон Штутгарта, Брюссельський столичний регіон і Лондон.

Цікавими є управлінські підходи, що використовуються для ідентифікації територій агломераціями. Дослідник Серрано використовує морфологічний підхід для ідентифікації «міських районів та агломерацій» в Іспанії. Ця категорія включає території, утворені «центральною» муніципалітетом з більш ніж 75 000 мешканців, оточеним поясом муніципалітетів, так що вся територія має щонайменше 100 000 жителів. Пояс визначається за критерієм відстані: 40 км від центрального міста для великих територій та 15 км для малих територій. У 2001 році він ідентифікував 45 міських агломерацій, у 9% яких проживає 61% всього населення. Найбільші агломерації – це Мадрид (41 муніципалітет та 5 млн. жителів), Барселона (74 муніципалітети та 3,8 млн. жителів) та Валенсія (63 муніципалітети та 1,56 млн. жителів) [25].

Ця методологія досить проста, вона потребує лише дані про населення та відстані.

У Звіті Espon 1.4.1 було запропоновано три підходу к ідентифікації метрополійних територій:

1. «Адміністративний» підхід визначає метрополійні території виходячи зі статусу визначених раніше юридичних чи адміністративних одиниць. Він задуманий як інструмент для цілей управління та контролю.

2. «Морфологічний» підхід визначає метрополійні території як суцільні міські поселення, що досягають певних порогів щільності, розмірів чи ступеня урбанізації.

3. «Функціональний» підхід визначає метрополійні території як економічні та соціальні суб'єкти, а не як винятково географічні райони. Адміністративні кордони у цьому випадку не є пріоритетним критерієм, а фокус зміщується на функціональні відносини між одиницями, які формують метрополійну територію [24].

Дослідники Боїкс, Венері та Алменар пропонують четвертий підхід, який вони назвали «мережевий підхід». Його зміст зводиться до характеристики метрополійної території як взаємодії, що відбувається в різних напрямках і рівнях. Звідси метрополійна територія визначається складною та різноспрямованою мережею взаємодій між суб'єктами, розміщеними на кількох взаємопов'язаних рівнях [23, с.49].

Проаналізувавши досвід Німеччини, можна зазначити, що такі терміни, як «метрополійна територія» та «агломерація» не завжди є рівнозначними. З одного боку, вони часто використовуються як синоніми і служать для опису великих урбанізованих територій. З іншого боку, вони мають точні визначення на основі певних критеріїв розміру та щільності [26, с.95].

В контексті обраного Україною курсу щодо наближення вітчизняного законодавства до права ЄС, доцільно згадати деякі положення Директиви №2008/50/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про якість атмосферного повітря та заходи щодо його очищення» від 21.05.2008 р. Зокрема у пункті 17 статті 2 Директиви, міська агломерація визначена як зона, яка становить собою конурбацію (групу міст) з населенням більше 250 000 жителів, або зона з певною щільністю населення на квадратний кілометр у разі, якщо населення становить 250 000 жителів або менше. При цьому у вказаній нормі міститься тлумачення поняття «конурбації», як групи зближених і тісно пов'язаних між собою самостійних міст, що утворюють єдність завдяки інтенсивним економічним і культурно-побутовим зв'язкам між ними, спільним великим інженерним спорудам (транспорт, водопостачання) та ін [12].

Варто зазначити що, загалом агломерації як форма розселення продовжують стрімко зростатися в усьому світі, що при їх стихійному некерованому розвитку породжує цілий ряд суспільно-економічних проблем. В Україні агломерації набувають характеру урбуральних, тобто таких які об'єднують міські, сільські та селищні поселення. В зв'язку із чим виникає ряд гострих проблем, зокрема щодо місць зайнятості громадян та сплати ними податків і отримання соціальних благ, в тому числі спільного користування. Адже локалізація цих місць в умовах агломерацій з притаманною для них маятниковою міграцією населення зазвичай різниться. [6].

Разом з тим, агломерації дають можливість великим містам реалізовувати інвестиційні та інфраструктурні проекти, вирішувати загальні транспортні та комунальні проблеми, а приміські села отримують передумови для покращення обслуговування населення, створення робочих місць та розвитку транспортної мережі, зберігаючи при цьому самостійність сільських територій [9].

Формування агломерацій стає важливим питанням для розвитку країни та її території, забезпечення високої якості життя, створення сприятливих умов для розвитку бізнесу та підвищення конкурентоспроможності країни в цілому. Аналіз світового досвіду підтверджує, що агломерації приходять на зміну містам як основній формі розселення. Зв'язки між виробництвом, робочою силою, культурою, наукою та освітою в агломераціях гарантують досить високий рівень розвитку продуктивних сил, сприяють формуванню якісно нових умов для інноваційного розвитку економіки і, що найголовніше, підвищують темпи нагромадження всіх видів капіталу, сконцентрованого в агломераціях. Навколо найбільших міст стрімко розвивається вся система розселення, і все нові й нові регіони виходять на траєкторію, на яку безпосередньо впливають головні економічні пріоритети і культурні центри країни. На даному етапі процес урбанізації помітно інтенсифікується в усьому світі, більше половини населення планети проживає в агломераціях, які виробляють понад 85% світового ВВП. За даними ООН, до 2050 року в агломераціях планується проживання понад

65% населення світу [11].

Отже, формування агломерацій відображає процес зростання і концентрації продуктивних сил, коли багато видів діяльності зосереджуються в місцях, де вони розвиваються найбільш ефективно, при цьому автономні міста не відповідають сучасним масштабам та інтенсивності цього процесу.

Перспективи високого рівня розвитку агломерацій як просторової форми локалізації розселення полягають:

- по-перше, в тому, що вони є ядром і опорною базою регіональної системи розселення;

- по-друге, в тому, що вони є драйверами економічного зростання і територіями з високим економічним потенціалом;

- по-третє, в тому, що взаємодія в агломераціях створює синергетичні ефекти, які впливають на рівень сталого розвитку та його матеріально-технічне забезпечення [3].

Саме тому в сучасних умовах глобалізації основними ознаками агломерації є низка факторів стратегічної для людських поселень властивості, а саме: а) територіальна єдність населених пунктів, б) інтеграція через колективне розселення, в) виробничі, соціально-трудові, культурно-побутові зв'язки, об'єкти інфраструктури, г) спільне використання територій та ресурсів, що знаходяться в межах такої агломерації, г') високий рівень інтеграції муніципальних функцій, д) щільність транспортно-комунікаційних мереж та наявність транспортних коридорів, е) функціональна єдність, інтеграція ринків праці, нерухомості та житла [3].

Успішному розвитку агломерацій сприяють такі фактори: організація простору, глобалізація, сталий розвиток, диверсифікація, інтеграція навколишнього середовища та розвитку, інформатизація простору.

Формування та розвиток агломерацій визначається низкою чинників, серед яких економічні, екологічні соціальні та управлінські, більш детально їх характеристики та особливості відображено в табл. 1 [10].

Таблиця 1

Чинники формування та розвитку агломерацій

Економічні
Концентрація економічної діяльності за рахунок високої концентрації, спеціалізації та диверсифікації виробництва. Обмеження надмірної промислової концентрації в містах. Створення умов для концентрації інфраструктури, комунікацій та спеціалізованих послуг. Ефективність інститутів, що визначають ступінь автономії та оперативності державних органів у прийнятті рішень. Можливість налагодження тісних зв'язків з науково-освітніми центрами та реалізації великих інфраструктурних проектів. Широкий спектр фінансових послуг та висока доступність інвестиційних ресурсів. Впровадження логістики як основного фактору організації та управління потоками товарів, інвестицій та людей. Створення ефективного конкурентного середовища та зростання бізнесу. Розширення можливостей для територіальних продажів. У великих агломераціях створюються штаб-квартири глобальних і регіональних компаній. Створюються умови для переходу економіки до моделі інноваційного розвитку та виробничої агломерації. Забезпечення комплексного підходу до агломерації як єдиної регіональної соціально-економічної системи, що базується на взаємопов'язаному та збалансованому розвитку соціальної, екологічної та економічної сфер.

Екологічні
Збереження навколишнього природного середовища Рациональне використання природних ресурсів та їх відтворення Використання ресурсозберігаючих технологій. Формування фінансово-економічних механізмів забезпечення екологічної безпеки в умовах децентралізації європейського співробітництва та управління. Розвиток екологічної інфраструктури. Удосконалення інституційного середовища забезпечення екологічної безпеки в умовах трансформації соціально-економічного простору України та її регіонів. Забезпечення екологічної, природної та техногенної безпеки в системі пріоритетів сталого розвитку. Очищення стічних вод у містах та агломераціях з використанням спеціальних споруд; забезпечення якості повітря в агломераціях відповідно до рекомендацій ВООЗ щодо якості повітря.
Соціальні
Спільне використання об'єктів та інфраструктури. Забезпечення доступу до ринку праці, освіти, охорони здоров'я, торгових і культурних центрів для мешканців з різних частин агломерації та широкого вибору професій. Підвищення добробуту населення. Концентрація компетентних людських ресурсів та потенціалу для прискореного зростання людського капіталу. Підвищення рівня та якості публічних послуг. Збереження та покращення трудового потенціалу. Створення сприятливих умов для розселення. Забезпечення здорових та гігієнічних умов життя та праці населення. Підвищення якості фізичного та людського потенціалу, оскільки рівень кваліфікації людських ресурсів є вищим за середній по країні. Формування більш сприятливої демографічної структури. Розвиток соціальної інфраструктури та забезпечення нової якості життя населення. Забезпечення інклюзивного розвитку міст, результати якого відчувають усі члени суспільства.
Управлінські
Управління агломераційним містом як єдиним господарським комплексом; Управління секторами економіки (галузевим, регіональним, функціональним) через відповідні галузеві й територіальні органи управління; Оперативне прийняття управлінських рішень; Широке залучення населення до управління агломерацією через систему органів самоврядування

Джерело: сформовано автором на основі [10]

Безумовно, в Україні існує значний суспільний запит на формування агломерацій, який значно виріс після початку повномасштабного російського вторгнення. Так згідно дослідження, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) на замовлення Ради Європи, значно зросла підтримка агломераційної співпраці серед населення в Київській агломерації: з 45% у 2020 році до 95% у 2022, а в Львівській з 76% в 2021 до 88% у 2023 році [16].

Речниця Голови Всеукраїнської Асоціації органів місцевого самоврядування «Асоціація міст України» Оксана Продан в ході ІХ Всеукраїнського Форуму місцевого самоврядування, наголосила, що агломерація – це не нова адміністративно-територіальна одиниця. Це форма співпраці рівних у своїх правах громад, яка дає їм змогу отримати нові можливості для реалізації окремих повноважень місцевого самоврядування, в тому числі тих, які зараз виконуються на районному та обласному рівні [19].

Агломерація в жодному разі не є альтернативою об'єднання територій в територіальні громади. Процеси формування агломерації та об'єднання територіальних громад можуть бути сумісними, оскільки агломерація стосується переважно так званих приміських територій біля великих міст, а процес агломерації не замінює об'єднання територіальних громад [9].

Таку ж думку висловив й Олександр Слобожан, виконавчий директор Асоціації міст України, який зазначив: «Агломерація – це не надбудова. Це механізм спільного ефективного прийняття швидких справедливих рішень громадами. Агломерація – це не поглинання, а це якраз-таки співпраця» [16].

Варто звернути увагу на те що, за результатами дослідження впливу проведеної в Україні реформи децентралізації та реалізації Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (№ 157-VIII) на вирішення проблем управління агломераціями через об'єднання громад навколо обласних центрів та міст із спеціальним статусом встановлено, що відповідні можливості набуття агломераціями правосуб'єктності були реалізовані незначною мірою. Зокрема, в Одеській області міста Одеса (обласний центр), Ізмаїл, Чорноморськ, Теплодар, Білгород-Дністровський (колишні міста обласного значення) залишилися у своїх межах, не залучивши до об'єднання жодної з прилеглих громад і їхніх населених пунктів.

Для успішного розвитку агломерацій необхідно створити сприятливе бізнес-середовище, яке гарантуватиме високу ефективність інвестицій та різноманітні прояви агломераційної синергії. Розвиток агломерацій є важливим елементом комплексного розвитку регіону, який включає міста (перенесення частини виробництва за межі міста, розвиток і модернізація транспортної, економічної та екологічної інфраструктури, розвиток рекреаційних центрів, наукогради, покращення людського капіталу, підвищення рівня спеціалізації та диверсифікації виробництва) та периферію (підвищення рівня інженерного та технологічного розвитку, покращення соціально-культурних, екологічних послуг, якості життя), тобто це напрямки, що можна вважати такими, що приносять користь обом сторонам. Однак формування та розвиток міських агломерацій в Україні відбувається поза впливом держави, що суттєво знижує агломераційні ефекти, призводить до нераціонального використання ресурсного потенціалу та посилює нерівномірність регіонального розвитку [10].

Незважаючи на позитивний вплив агломерації на економічний розвиток України, формування агломерацій в Україні пов'язане з численними труднощами.

І. Парасюк ще у 2012 р. зауважив, що де-юре неможливе запровадження поняття „агломерація” в нинішній адміністративно- територіальний устрій (АТУ), оскільки «...система адміністративно-територіального устрою України встановлюється безпосередньо Конституцією України. Поняття «агломерація», «міські агломерації» в останній не згадуються. Відповідно до пункту 13 частини першої статті 92 Конституції України територіальний устрій України визначається виключно законом. Територіальний устрій держави є територіально-просторовою основою для утворення діяльності органів публічної влади, і Основний Закон не передбачає можливості утворення місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування на рівні «міських агломерацій», тобто сьогодні у контексті державного права говорити можливо лише про „віртуальні” агломерації. Цілком практичного змісту ці поняття можуть набути лише після прийняття Верховною Радою України окремого закону чи кількох законів.» [9]

На жаль, незважаючи на низку законопроектів, а саме № 6743 «Про міські агломерації» (2017 р.), та № 2637 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України

щодо створення правових підстав для утворення агломерації як однієї з форм співробітництва територіальних громад» (2019 р.) досі законів, що б регулювали створення та функціонування агломерацій не прийнято.

Як наслідок, територія агломерацій розширюється стихійно. Відсутність узгодженого механізму виділення земельних ділянок перешкоджає подальшому промислового розвитку агломерацій, будівництву транспортних шляхів та розбудові інших об'єктів інфраструктури. Відсутність налагодженої системи регулювання соціально-економічного розвитку агломерацій призводить до неузгодженості планування розвитку міст та приміських територій. Для вирішення цих проблем необхідно створити відповідну нормативно-правову базу, яка б гарантувала сталий соціально-економічний розвиток агломерацій.

Для більш глибокого розуміння профільної проблематики вважаємо за потрібне саме дослідити і розкрити поняття «спеціальний адміністративний режим» врядування стосовно терміну «агломерація».

Необхідно наголосити на тому, що з точки зору наукової галузі «Публічне управління та адміністрування», яке досліджує зазначену проблематику без жорсткої прив'язки до правового дискурсу, адміністративний режим – це система управління, що заснована на використанні певних правил, які визначають порядок ухвалення рішень, а також виконання різних функцій та процесів в органах публічної влади [4, с. 308].

Спеціальний адміністративний режим можна розглядати як модифікацією загального адміністративного режиму і характеризується додатковими можливостями (пільги, переваги, додаткові права) суб'єктів врядування, або особливими обмеженнями і заборонами. Таким чином, сутністю спеціального адміністративного режиму є особливий порядок регулювання та управління у нестандартних, нетипових ситуаціях, станах та об'єктів за допомогою системи спеціальних засобів у специфічних умовах. Порівняно із загальним режимом спеціальний адміністративний режим є більш гнучким та еластичним. Дана якість має прояв у здатності більш чуйно вловлювати відмінності неоднорідних соціальних зв'язків, точніше реагувати, враховувати особливості тих чи інших об'єктів і суб'єктів, а, отже, зазнавати окремих перебудов для здійснення оперативного реагування на умови управлінської дійсності, що змінилися. Спеціальний адміністративний режим, як правило, окреслює досить чітко та конкретно певні сфери чи об'єкти управління. У межах цих областей суспільних відносин спеціальні адміністративні режими можуть набувати адресного характеру [4, с. 309-310].

Агломерацію в умовах правової невизначеності можливо розглядати саме як спеціальний адміністративний режим врядування, якій полягає в більш ефективному використанні діючої нормативно- правової бази, а саме : Законів України (ЗУ)

- Про місцеве самоврядування в Україні (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 24, ст.170);
- Про співробітництво територіальних громад (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 34, ст.1167);
- Про асоціації органів місцевого самоврядування (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2009, № 38, ст.534).

Досить цікавою виглядає практика застосування саме ЗУ «Про асоціації органів місцевого самоврядування». Так в 2019 році створено асоціацію «Київська агломерація» до якої місто Київ та представники 19 громад, прилеглих до столиці населених пунктів. [8]

29 квітня 2024 року Львівська та 9 сусідніх громад створили Асоціацію органів місцевого самоврядування «Львівська агломерація».

Виконавчий директор Асоціації «Львівська агломерація» Роман Кізіма наголосив, що об'єднання громад у форматі агломерації може бути дуже дієвим механізмом нової комунікації, залучення зовнішніх ресурсів та навіть подальшої реформи місцевого самоврядування. «Агломерація - це добровільне об'єднання рівних, це добросусідський майданчик без політичної складової. Це - можливість, і від нас усіх залежить, чи ми нею скористаємося. Львівська агломерація – це в першу чергу про людей. Ми всі, мешканці громад, маємо мати відчуття спільного дому. Львівська агломерація – це про синергію, про об'єднання наших зусиль, наших територій, наших людей, науково-технічного потенціалу. Львівська агломерація – це про гроші. Бо основне наше завдання – це пошук зовнішнього фінансування на спільні проекти [5].

Також активно працюють над створенням місцевої Асоціації органів місцевого самоврядування «Одеська агломерація».

Безумовно, з огляду на незаперечну об'єктивність формування агломерацій як взаємопов'язаних сукупністю різноманітних зв'язків населених пунктів а також і проблеми управління ними, доцільно законодавчо закріпити поняття «міські агломерації» та принципи їх формування і функціонування.

Дійсно, існує кілька механізмів узгодження інтересів сусідніх муніципалітетів. У всіх випадках найкращих результатів можна досягти лише за умови максимальної довіри між сторонами. По-перше, у близько 55% випадків узгодження інтересів між сусідніми муніципалітетами відбувається через неформальні контакти між міськими, сільськими, селищними головами, представниками депутатських корпусів, лідерами громадських думок які є більш узгодженими з актуальних та оперативних питань, що виникають.

Другий випадок – це наявність угоди між учасниками, або створення певного координуючого органу, все ще в рамках добровільної угоди, або існування спільного органу управління для конкретного муніципалітету відповідно до закону.

Як свідчить досвід інших країн, агломерації мають недоліки, які можуть суттєво впливати на ефективність їх діяльності. Агломерації часто є великими, стабільними та безробітними територіями з високим рівнем соціально-економічної нерівності.

Проте, агломерація – це таке природне утворення, яке не може ефективно існувати без співробітництва. Співробітництво є його органічною потребою. В умовах децентралізації питання збалансованого розвитку великих міст і прилеглих територій можна вирішити саме через цей механізм. При цьому існуюче чинне законодавство дозволяє запровадити режим співпраці територіальних громад у різних формах та сферах, аж до створення спільних органів [13].

Резюмуючи, варто зауважити, що перешкодами для розвитку агломерацій є наступні: відсутність єдиної стратегії розвитку території та координації дій адміністративних одиниць агломерації, органів місцевого самоврядування; відсутність вичерпної статистичної інформації про процеси, що відбуваються в агломераціях; неадекватне правове тлумачення поняття «агломерація» [3].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Варто зазначити, що в управлінні міськими агломераціями присутня низка питань, нехарактерних для великих міст як досить стабільних утворень, що історично склалися що й обумовлює її спеціальний адміністративний режим врядування. Проблеми, пов'язані з необхідністю контролю за розвитком урбанізованих територій, що стихійно розростаються, координацією і узгодженням дій раніше самостійних муніципальних структур, роблять управління агломерацією набагато складнішим і конфліктним процесом, ніж міське

управління в розумінні місцевого самоврядування

Дослідження показує, що агломерація є продуктом урбанізації країни, певної спеціалізації території, єдиного транспортного сполучення, виробництва. Виявлено, що вони виникають і розвиваються на певній визначеній території в результаті включення таких територій в єдиний транспортний, виробничий та економічний простір. Якщо агломерації утворюються в об'єднанні певних регіонів, то співпраця між їхніми членами є природно необхідною. Співпраця в межах агломерацій стосується переважно просторового планування, громадського транспорту та загальної інфраструктури.

У розумінні перспективного розвитку, поява і функціонування агломерацій вважається важливим елементом загального розвитку регіону, приносячи користь як міській зоні (переміщення частини підприємств за межі міста, розвиток об'єктів екологічної інфраструктури, розвиток рекреаційних зон тощо), так і периферії (покращення інженерно-технічних, соціальних і культурних послуг та якості життя), отже такі утворення приносять користь і тим, і іншим.

У контексті запозичення іноземного досвіду, треба зазначити, що у Франції кожна агломерація складається з різної кількості муніципалітетів/комун, які передаються на рівень агломерації і, таким чином, залишаються органами місцевого самоврядування, хоча їхні повноваження в багатьох сферах обмежені. Повноваження агломерації здійснюються радами агломерації і можуть відрізнятися від агломерації до агломерації. Основними повноваженнями агломерації в даній країні є громадський транспорт та планування в масштабах агломерації. Реформа регіонального управління у Франції спрямована на поступову концентрацію повноважень у великих муніципальних об'єднаннях, у тому числі агломераціях.

Стратегії забезпечення сталого розвитку агломерацій сприяють раціональному використанню та відтворенню соціальних, екологічних та економічних ресурсів, гарантують природну, технологічну та екологічну безпеку, покращують логістику розвитку агломерації. Інституційна інфраструктура міської агломерації відсутня, що є однією з основних перешкод для розвитку міських агломерацій. Розвиток інституційного забезпечення міських агломерацій має здійснюватися за трьома основними напрямками: розвиток законодавства; розвиток інституційного середовища розвитку та реалізації міських агломерацій; розвиток системи управління та організації міських агломерацій; розвиток механізмів управління їх формуванням та реалізацією. Важливим елементом управління розвитком агломерацій є система моніторингу та оцінки результатів реалізації стратегій та програм. Це дозволяє коригувати стратегії та заходи відповідно до змін у суспільних, економічних та екологічних умовах.

В сучасних умовах можна розглядати наступні форми управління розвитком міських агломерацій:

- 1) встановлення з боку держави адміністративного округу, що покриває територію агломерації (міські округи, які пропонувалися на рівні законопроектних робіт);
- 2) координація діяльності між суб'єктами, що входять в агломерацію, через укладення міжмуніципальних угод;
- 3) як приклад впровадження спеціального адміністративного режиму врядування-формування організацій міжмуніципального співробітництва: ради агломерації, міжмуніципальних господарчих товариств, галузевих рад і комісій (наприклад, за Законом України «Про асоціації органів місцевого самоврядування» від 16 квітня 2009 року.)

Отже, спираючись на ідейні настанови еволюційної економіки, розвитку інноваційних

технологій промислового розвитку, виникає необхідність визначення рушійних сил процесів регіонального розвитку та модернізації агломерацій. Це має стати основою для інтенсифікації подальших досліджень формування національної регіональної політики, в тому числі економічної, екологічної та соціальної політики для регіональних агломерацій, що мають позитивний вплив на розвиток економіки країни в цілому.

Література

1. Агломерації/метрополії у світі. URL: <https://www.oecd.org/regional/regional-statistics/metropolitan-areas.htm>
2. Дронова О. Л. Управління міськими агломераціями: європейський досвід для реформ в Україні / О. Л. Дронова, Я. С. Лис // Український географічний журнал. - 2016. - № 1. - С. 47-52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UGJ_2016_1_10.
3. Їжак О. Щодо унормування функціонування міських агломерацій. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-09/miski-aglomeratsii.pdf>
4. Корчовий Роман. До проблеми адміністративних режимів врядування. Міжнародна науково-практична конференція «Євроінтеграційні вектори реформ у сфері публічного адміністрування» 17 травня 2023 року, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого (Україна, м. Харків).
5. Львівська міська рада URL: <https://city-adm.lviv.ua/news/community/301389-10-hromad-stvoryly-asotsiatsiiu-lvivska-ahlomeratsiia-shcho-z-toho-meshkantsiam>
6. Маковецька Ю. М., Щуліпенко В. Є. Перспективи розвитку агломерацій урботорального типу. Ефективна економіка. 2019. № 12. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7529> (дата звернення: 22.04.2024). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.12.100.
7. Маковецька Ю. М., Щуліпенко В. Є. Управління відходами в агломераціях урботорального типу. Ефективна економіка. 2020. № 12. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8464>
8. Офіційний портал Києва. URL: https://kyivcity.gov.ua/news/News_19_gromad_stvorili_asotsiatsiyu_kivska_aglomeratsiya_ocholiv_vitaliy_klichko/
9. Парасюк І. Економіко-правові аспекти понять „агломерація” та „міська агломерація” в українському законодавстві. Економічний вісник Донбасу. – 2012. – №1 (27). – С. 82-89. URL: http://www.evd-journal.org/download/2012/2012-1/EVD_-2012_1-82-89.pdf
10. Пелехатий А., Патицька Х. Міська агломерація як механізм взаємодії територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації в Україні. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. 2019. Т. 30(69), № 3. С. 116-123.
11. Програма ООН з населених пунктів. Глобальний стан агломерацій/метрополій – Попередні висновки та буклет із ключовими повідомленнями. URL: <https://unhabitat.org/global-state-of-metropolis-2020-%E2%80%93-population-data-booklet>
12. Про якість атмосферного повітря та заходи щодо його очищення: Директива № 2008/50/ЄС Європейського Парламенту Ради від 21.05.2008 р. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_950.
13. Рохова Н. Тенденції та світовий досвід розвитку міських поселень URL:

<https://www.csi.org.ua/news/tendentsiyi-ta-svitovyj-dosvid-rozvytkumiskyh-poselen/>

14. Рада Європи. Посилення доброго демократичного врядування і стійкості в Україні. URL: <https://www.slg-coe.org.ua/agglomeration/>
15. Савчук І.Г. Словник суспільної географії. URL: <https://geohub.org.ua/node/104>
16. Сучасні тенденції у врядуванні європейськими агломераціями/метрополіями: приклад для України. URL: <https://decentralization.ua/news/17269?page=0>
17. Сюсько М.М. Правове регулювання співробітництва територіальних громад в Україні. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. «Ужгородський національний університет». Ужгород, 2021р.
18. Територіальний розвиток в Україні: розвиток агломерацій та субрегіонів. – Проєкт USAID «Локальні інвестиції та національна конкурентоспроможність». – Київ, 2012. – 188 с.
19. Час для агломерації. URL: <https://decentralization.ua/news/15555>
20. Шкабаро В. М. Конституційно-правовий статус міста в Україні: дис. ... канд. юрид. Наук:12.00.02 / В. М. Шкабаро ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К., 2004.
21. Ahrend, Rudiger, Catherine Gamper, and Abel Schumann (2014b), “The OECD Metropolitan Governance Survey: A quantitative description of governance structures in large urban agglomerations,” OECD Regional Development Working Papers, Paris, <https://doi.org/https://doi.org/10.1787/5jz43zldh08p-en>.
22. Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe, 2016: Good governance in metropolitan areas. Governance Committee, CG31(2016)17. 21 October 2016.
23. Boix, R., Veneri, P., Almenar, V. (2012). Polycentric Metropolitan Areas in Europe: Towards Unified Proposal of Delimitation. In Vázquez, E. F., Morollon, F. R. eds. Defining the Spatial Scale in Modern Regional Analysis. Berlin (Springer Berlin Heidelberg), pp. 45-70.
24. ESPON (2006): ESPON Atlas: Mapping the structure of the European territory. Federal Office for Building and Regional Planning, Bonn, Germany.
25. Serrano Martínez, J.M. (2006): “Aglomeraciones y áreas urbanas en España, dimensión y tendencias: Breves precisiones”, Lurralde: Investigación y Espacio, nº 29.
26. Werner Heinz, 2007. "Inter-Municipal Cooperation in Germany: The Mismatch Between Existing Necessities and Suboptimal Solutions," Springer Books, in: Rudie Hulst & André van Montfort (ed.), Inter-Municipal Cooperation in Europe, chapter 0, pages 91-115, Springer.

References

1. Agglomerations/metropolises in the world. URL: <https://www.oecd.org/regional/regional-statistics/metropolitan-areas.htm>
2. Dronova O. L. Management of urban agglomerations: European experience for reforms in Ukraine / O. L. Dronova, Ya. S. Lys // Ukrainian 215 geographical journal. - 2016. - No. 1. - P. 47-52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UGJ_2016_1_10.
3. Yizhak O. Concerning the normalization of the functioning of urban agglomerations. National Institute of Strategic Studies. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-09/miski-aglomeratsii1.pdf>
4. Korchovy Roman. To the problem of administrative regimes of governance. International scientific and practical conference "European integration vectors of reforms in the field of public administration" on May 17, 2023, Yaroslav the Wise National University of Law (Ukraine, Kharkiv).
5. Lviv City Council URL: <https://city-adm.lviv.ua/news/community/301389-10-hromad-stvoryly-asotsiatsiiu-lvivska->

ahlomeratsiia-shcho-z-toho-meshkantsiam.

6. Makovetska Y. M., Shchulipenko V. E. Prospects for the development of agglomerations of the urborural type. Efficient economy. 2019. No. 12. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7529> (access date: 04/22/2024). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.12.100.

7. Makovetska Y. M., Shchulipenko V. E. Waste management in agglomerations of urban rural type. Efficient economy. 2020. No. 12. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8464>

8. The official portal of Kyiv. URL: https://kyivcity.gov.ua/news/News_19_gromad_stvorili_asotsiatsiyu_kivska_aglomeratsiya_ocholiv_vitaliy_klichko/

9. Parasyuk I. Economic and legal aspects of the concepts "agglomeration" and "urban agglomeration" in Ukrainian legislation. Economic Herald of Donbass. – 2012. – No. 1 (27). - P. 82-89. URL: http://www.evd-journal.org/download/2012/2012-1/EVD_-2012_1-82-89.pdf

10. Pelekhatty A., Patytska H. Urban agglomeration as a mechanism of interaction of territorial communities in the conditions of administrative and financial decentralization in Ukraine. Scientific notes of TNU named after V. I. Vernadskyi. Series: Economics and management. 2019. Vol. 30(69), No. 3. P. 116-123.

11. United Nations Program on Settlements. The Global State of Agglomerations/Metropolises - Preliminary Findings and Key Messages Booklet. URL: <https://unhabitat.org/global-state-of-metropolis-2020-%E2%80%93-population-data-booklet>

12. On the quality of atmospheric air and measures to clean it: Directive No. 2008/50/EC of the European Parliament of the Council dated 05/21/2008. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_950.

13. Rokhova N. Trends and global experience of the development of urban settlements URL: <https://www.csi.org.ua/news/tendentsiyi-ta-svitovyj-dosvid-rozvytkumiskyh-poselen/>

14. Council of Europe. Strengthening good democratic governance and stability in Ukraine. URL: <https://www.slg-coe.org.ua/agglomeration/>

15. Savchuk I.G. Dictionary of social geography. URL: <https://geohub.org.ua/node/104>

16. Modern trends in governing European agglomerations/metropolises: an example for Ukraine. URL: <https://decentralization.ua/news/17269?page=0>

17. Syusko M.M. Legal regulation of cooperation between territorial communities in Ukraine. Qualifying scientific work on manuscript rights. "Uzhhorod National University". Uzhhorod, 2021

18. Territorial development in Ukraine: development of agglomerations and subregions. – USAID project "Local Investments and National Competitiveness". - Kyiv, 2012. - 188 p.

19. Time for agglomeration. URL: <https://decentralization.ua/news/15555>

20. Shkabarov V. M. Constitutional and legal status of the city in Ukraine: dissertation. ... candidate law Nauk1:12.00.02 / V. M. Shkabarov; Institute of State and Law named after V. M. Koretskyi. — K., 2004.

21. Ahrend, Rudiger, Catherine Gamper, and Abel Schumann (2014b), "The OECD Metropolitan Governance Survey: A quantitative description of governance structures in large urban agglomerations," OECD Regional Development Working Papers, Paris, <https://doi.org/https://doi.org/10.1787/5jz43zldh08p-en>.

22. Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe, 2016: Good governance in metropolitan areas. Governance Committee, CG31(2016)17. 21 October 2016.

23. Boix, R., Veneri, P., Almenar, V. (2012). Polycentric Metropolitan Areas in Europe: Towards Unified Proposal of Delimitation. In Vázquez, E. F., Morollon, F. R. eds. *Defining the Spatial Scale in Modern Regional Analysis*. Berlin (Springer Berlin Heidelberg), pp. 45-70.

24. ESPON (2006): *ESPON Atlas: Mapping the structure of the European territory*. Federal Office for Building and Regional Planning, Bonn, Germany.

25. Serrano Martínez, J.M. (2006): "Aglomeraciones y áreas urbanas en España, dimensión y tendencias: Breves precisiones", *Lurralde: Investigación y Espacio*, nº 29.

26. Werner Heinz, 2007. "Inter-Municipal Cooperation in Germany: The Mismatch Between Existing Necessities and Suboptimal Solutions," Springer Books, in: Rudie Hulst & André van Montfort (ed.), *Inter-Municipal Cooperation in Europe*, chapter 0, pages 91-115, Springer.